

Cezary Kąkol

Targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie
w wyniku namowy lub udzielenia pomocy
albo jako następstwo czynów zabronionych
stypizowanych w Kodeksie karnym
– analiza krytyczna

*Encouraged or assisted victim suicides or victim suicides in the
aftermath of offences defined under the Criminal Code
– a critical analysis*

Abstract

The protection of human life is one of the most important aims of criminal law. One of the areas in which this protection is pursued are regulations protecting victims of offences from suicide. The criminalisation of behaviours leading to suicides has been limited to a few provisions of the Criminal Code, i.e., Article 151, Article 190a § 3, Article 207 § 3 and Article 352 § 3. The paper points to the double nature of these provisions, and therefore discusses issues related to Article 151 of the Criminal Code separately from other offences of aggravated nature, the dynamic feature of which is suicide in the aftermath of a specific criminal offence.

Because of this legislative limitation, it is reasonable to assess whether this state of affairs is optimal from the perspective of the aims and purposes of criminal law, or whether it should be amended by the lawmakers and, if so, in what scope and direction.

The considerations are primarily of dogmatic nature, and refer to an analysis of views expressed by the representatives of doctrine on the criminal legal regulations applicable in this regard. A critical, multi-perspective view of this problem made it possible to formulate several critical conclusions, as well as demands de lege ferenda.

Keywords: *suicide, abuse, persistent harassment, identity theft, aftermath*

Dr Cezary Kąkol, Uniwersytet Zielonogórski, Polska, ORCID: 0000-0001-6303-2542, e-mail: cezarykakol@wp.pl

Data zgłoszenia tekstu przez autora: 17.04.2023 r.; data zaakceptowania do publikacji: 29.02.2024 r.

Streszczenie

Ochrona życia ludzkiego należy do najważniejszych zadań stawianych prawu karnemu. Jedną z płaszczyzn, na której następuje jego realizacja, są uregulowania chroniące osobę pokrzywdzoną czynem zabronionym przed targnięciem się na własne życie. Kryminalizacja zachowań prowadzących do zamachu samobójczego została ograniczona do kilku przepisów Kodeksu karnego, tj. art. 151, art. 190a § 3, art. 207 § 3 i art. 352 § 3. Zwrócono uwagę na dwoistość tych regulacji, co spowodowało odrębne omówienie problematyki związanej z czynem z art. 151 k.k. i pozostałymi czynami mającymi charakter typów kwalifikowanych, dla których znamieniem dynamicznym jest zamach samobójczy będący następstwem określonego czynu zabronionego.

W związku z powyższym ograniczeniem legislacyjnym zasadne jest dokonanie oceny, czy stan taki jest optymalny z punktu widzenia zadań i celów prawa karnego, czy też powinien zostać zmieniony przez ustawodawcę, a jeśli tak, to w jakim zakresie i w jakim kierunku zmiany winny podążać.

Podjęte rozważania mają przede wszystkim charakter dogmatyczny i odnoszą się do analizy poglądów przedstawicieli doktryny na obowiązujące w tym zakresie regulacje prawnokarne. Krytyczne oświetlenie wskazanego problemu z różnych perspektyw umożliwiło sformułowanie szeregu wniosków krytycznych, a także postulatów *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: targnięcie się na własne życie, znęcanie się, uporczywe nękanie, kradzież tożsamości, następstwo

1. Wprowadzenie

Jednym z przejawów ochrony życia ludzkiego przez prawo karne jest penalizacja zachowań, które ułatwiają próbę samobójczą, a także prowadzą do jej realizacji w wyniku wcześniejszego przestępczego oddziaływania na ofiarę. W polskim prawie karnym funkcjonują cztery typy czynów zabronionych, które kryminalizują takie zachowania. Ich wspólną cechą jest to, że posługują się tożsamym znamieniem w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie¹. Elementem różnicującym są okoliczności, które poprzedzają ten akt, a tym samym konstruuują typ czynu zabronionego. Z tej perspektywy typy te można podzielić na dwie grupy.

2. Namowa do targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie lub udzielenie mu w tym pomocy

Do pierwszej grupy zaliczyć należy czyn z art. 151 Kodeksu karnego², którego istota czynnościowa zasadza się na doprowadzeniu człowieka namową lub udzieleniem pomocy do targnięcia się na własne życie. Okoliczności poprzedzające tę próbę polegają na podjęciu przez sprawcę zachowań odpowiadających niesprawczym formom zjawiskowym, tj. pomocnictwa lub podżegania z art. 18 § 2 i 3 k.k.³ Jak wskazuje Rajnhardt Kokot, są to niewątpliwie pojęcia podobne, ale nie identyczne. Namowa w stosunku do nakłaniania jest pojęciem o węższym zakresie strony przedmiotowej ograniczonym do przekazu werbalnego. Wszelkie przejawy pozawerbalnego oddziaływania na wolę drugiej osoby (np. gesty, mimika), choć mogłyby stanowić w pewnych warunkach nakłanianie, nie realizowałyby znamion namowy⁴.

Czynności sprawcy, o których mowa w art. 151 k.k., mają zatem doprowadzić osobę pokrzywdzoną do próby samobójczej. Wymóg ten oznacza zatem wyłączenie z zakresu kryminalizacji wszystkich zachowań sprawcy, które nie mają charakteru doprowadzającego, lecz zaledwie wspomagający, w szczególności w warstwie psychicznej⁵. Jak zauważa Julia Kosonoga-Zygmunt, zakaz namowy i udzielania pomocy w samobójstwie ma realizować potrzebę ochrony potencjalnych samobójców przed

¹ Na temat najczęstszych sposobów odebrania sobie życia zob. A. Lebedowicz, *Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2013/3, s. 12-18.

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn.: Dz.U. z 2024 r. poz. 17) – dalej k.k.

³ Por. wyrok Sądu Najwyższego (dalej SN) z 20.11.2014 r., IV KK 257/14, LEX nr 1941900.

⁴ R. Kokot, *Z problematyki karalnego doprowadzenia do samobójstwa – uwagi na tle ustawowych znamion art. 151 k.k.*, cz. 2, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2015/36, s. 25. Podobnie: J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 253. O tożsamości znaczeniowej pojęć „namowy” i „udzielenia pomocy” z - odpowiednio - nakłanianiem i ułatwianiem: M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022, komentarz do art. 151 k.k.; A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117-211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 320-321.

⁵ Zob. K. Daszkiewicz, *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000, s. 250-251.

wpływem i nadużyciami ze strony osób trzecich⁶. Andrzej Gawliński i Daniel Zero podkreślają, że obecnie podstawowym „poradnikiem” służącym do wyszukiwania metody odebrania sobie życia jest internet.

Rozwijająca się cybersuicydologia skłania autorów do sformułowania postulatu nowelizacji art. 151 k.k. obejmującej nowe formy namowy lub pomocy w samobójstwie przez internet⁷. W związku z zarysowanym problemem Radosław Krajewski postuluje, aby rozważyć rozszerzenie art. 151 k.k. o zakaz takich zachowań, poprzez oznaczenie dotychczasowej jego treści jako § 1 i dodanie § w brzmieniu: „tej samej karze podlega, kto w sieci telekomunikacyjnej udostępnia informacje o sposobach popełnienia samobójstwa, chcąc udzielić przez to pomocy w doprowadzeniu człowieka do targnięcia się na własne życie”⁸. W przypadku czynu z art. 151 k.k. zamiar pokrzywdzonego, dotyczący samobójstwa, może być dodatkowo wzmocniony utwierdzeniem go w już powziętej decyzji (pomoc psychiczna, intelektualna)⁹.

Odpowiedzialność karna z art. 151 k.k. jest możliwa nie tylko wówczas, gdy pokrzywdzony targnął się na własne życie, ale również gdy takiej próby w ogóle nie podjął, np. rozmyślił się. W tym ostatnim przypadku sprawca będzie podlegał odpowiedzialności karnej za usiłowanie popełnienia przestępstwa z art. 151 k.k. Andrzej Wąsek zwraca uwagę, że usiłowanie może być zarówno udolne, jak i nieudolne. Chodzi, rzecz jasna, o nieudolność doprowadzającego do targnięcia się na życie, a nie nieudolność doprowadzanego do samobójstwa¹⁰.

W art. 151 k.k. mamy do czynienia z typem sprawczym, który zasadniczo różni się od typów czynów zabronionych zaliczanych do drugiej grupy. Nie budzi wątpliwości, że wskazane przestępstwo ma charakter *sui generis*, ponieważ niemożliwe jest zastosowanie konsekwencji związanych z przewidzianymi w art. 18 k.k. formami niesprawczymi w postaci podżegania lub pomocnictwa ze względu na to, iż zachowanie, do którego sprawca doprowadza, czyli targnięcie się na własne życie, nie stanowi czynu zabronionego¹¹.

Na gruncie art. 151 k.k. brak jest klauzuli niekaralności wynikającej z czynnego żalu sprawcy, który dobrowolnie zapobiegł targnięciu pokrzywdzonego na własne życie, np. poprzez odebranie sznura wisielczego, trucizny, odcięcie dopływu gazu. Tego typu reakcja otwiera jednak możliwość zastosowania przepisów art. 15 § 1

⁶ J. Kosonoga-Zygmunt, *Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2015/11, s. 47.

⁷ Zob. A. Gawliński, D. Zero, *Namowa lub pomoc w samobójstwie – aspekty prawnokarne, porównawcze i kryminalistyczne*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021/52, s. 123–124 i 129, <https://doi.org/10.31648/sp.6641> (dostęp: 12.03.2024 r.).

⁸ R. Krajewski, *Prawnokarna ochrona człowieka przed targnięciem się na własne życie*, „Palestra” 2018/4, s. 15.

⁹ Zob. J. Kosonoga-Zygmunt, *Namowa...*, s. 50–51; P. Góralski, *Pomoc i namowa do samobójstwa (art. 151 k.k.) w poglądach doktryny i danych statystycznych*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2003/13, s. 35 i n.; J. Malczewski, *Problemy z prawą kwalifikacją lekarskiej pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2008/11, s. 20, 34.

¹⁰ A. Wąsek, *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982, s. 59.

¹¹ Zob. M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 151 k.k.; J. Giezek, [w:] *Kodeks...*, s. 252.

lub 2 k.k., które w istotny sposób mogą zredukować konsekwencje odpowiedzialności karnej¹².

Przedmiotem czynności wykonawczej w art. 151 k.k. jest człowiek zdolny do samodzielnego podjęcia decyzji (namowa) lub człowiek, który już taką decyzję podjął (udzielenie pomocy)¹³. Niezdolność do rozpoznania znaczenia własnego czynu lub pokierowania własnym postępowaniem przez osobę pokrzywdzoną (np. związana z wiekiem czy stanem zdrowia tej osoby) może prowadzić do odpowiedzialności karnej sprawcy za czyn z art. 148 k.k.¹⁴ W przypadku art. 151 k.k. wiek osoby pokrzywdzonej nie został określony ustawowo, co powoduje, że w doktrynie kwestią sporną staje się określenie dolnej granicy wieku, od której można mówić o pełnym rozeznaniu co do podejmowanych działań, w szczególności czy może to być jeszcze osoba małoletnia, czy już pełnoletnia¹⁵. Najdalej, jak się wydaje, idące stanowisko w tym względzie wyraził Andrzej Zoll. Jego zdaniem przedmiotem czynności wykonawczej nie jest małoletni, w każdym wypadku poniżej 16. roku życia¹⁶. Interpretacja taka to przykład nieuprawnionej wykładni na niekorzyść sprawcy¹⁷. Trafny w tym zakresie jest pogląd V. Konarskiej-Wrzosek, że w przypadkach czynów przestępnych z art. 151 k.k. wyznaczanie sztywnych granic wiekowych ofiar wydaje się nieuzasadnione¹⁸. Z kolei R. Kokot sformułował postulat *de lege ferenda* wprowadzenia przepisu, który

¹² Konrad Burdziak postuluje rozszerzenie zakazu karnego z art. 151 k.k. poprzez nadanie mu następującego brzmienia: „Art. 151 § 1. Kto doprowadza człowieka do targnięcia się na własne życie, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 8. § 2. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 dobrowolnie zapobiegł śmierci osoby, którą doprowadził do targnięcia się na własne życie, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia”. Autor uzasadnia konieczność rozszerzenia zakresu kryminalizacji przede wszystkim zjawiskiem cyberprzemocy (ang. *cyberbullying*). K. Burdziak, *Propozycja nowelizacji art. 151 Kodeksu karnego*, „Prawo w Działaniu” 2019/39, s. 196–198 i 200, <https://doi.org/10.32041/pwd.3910> (dostęp: 12.03.2024 r.). Zob. jeszcze dalej idące przemodelowanie brzmienia art. 151 k.k. (z jednoczesnym usunięciem art. 150 k.k.): M. Grudecki, *Wybrane prawnokarne aspekty prób samobójczych, nakłaniania do samobójstwa oraz pomocy w samobójstwie*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2019/2, s. 79–80.

¹³ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 151 k.k.

¹⁴ Zob. wyrok Sądu Apelacyjnego (dalej SA) w Gdańsku z 13.11.2009 r., II AKA 276/09, POSAG 2011/1, poz. 96–99. Magdalena Budyn-Kulik trafnie zauważa, że zbieg przepisu art. 151 z art. 148 k.k. na pierwszy rzut oka wydaje się możliwy, jednakże jest pomijalny. M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 151 k.k. Podobnie: A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, s. 324; P. Konieczniak, *W sprawie eutanatycznej pomocy do samobójstwa (na marginesie sporu J. Warylewski – K. Poklewski-Koziół)*, „Państwo i Prawo” 1999/5, s. 76. Violetta Konarska-Wrzosek podkreśla z kolei, że pozorny zbieg zachodzi nadto między art. 151 i art. 207 § 3 k.k. w razie znęcania się nad ofiarą, gdyż doprowadzenie człowieka do targnięcia się na własne życie z art. 151 k.k. wymaga zamiaru wywołania takiego skutku przez sprawcę (przestępstwo umyślne), a w przypadku art. 207 § 3 k.k. akt samobójczy jest następstwem niezamierzonym, tj. nieumyślnie wywołanym. V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020, s. 816. W tej ostatniej kwestii odmienny pogląd prezentuje Andrzej Marek, który uważa, że gdyby sprawca, znęcając się nad osobą objętą ochroną w art. 207 § 1 k.k., chciał doprowadzić ją do targnięcia się na własne życie i w trakcie znęcania się do tego zachęcał (namawiał), czyn wyczerpuje znamiona art. 207 § 3 i art. 151 k.k., co uzasadnia kumulatywną kwalifikację prawną i wymiar kary na podstawie surowszego przepisu art. 207 § 3 k.k. (przy zastosowaniu art. 11 § 2 i 3 k.k.). A. Marek, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 379.

¹⁵ Zob. A. Wąsek, *Prawnokarna...*, s. 75.

¹⁶ A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, s. 322–323.

¹⁷ Zob. R. Krajewski, *Prawnokarna...*, s. 19.

¹⁸ V. Konarska-Wrzosek, [w:] *Kodeks...*, s. 815.

przewidywałyby surowszą odpowiedzialność w ramach kwalifikowanego typu doprowadzenia do samobójstwa bądź też wprost odwoływałyby się do odpowiedzialności za zabójstwo, gdy pokrzywdzonym doprowadzonym do targnięcia się na własne życie byłaby osoba małoletnia lub niepoczytalna¹⁹.

3. Typy kwalifikowane znamienne targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie

Do drugiej grupy zaliczyć należy pozostałe typy czynów zabronionych znamienych targnięciem się na własne życie, które są spenalizowane w art. 190a § 3, art. 207 § 3 i w art. 352 § 3 k.k. Określone w nich przestępstwa stanowią typy kwalifikowane – odpowiednio – uporczywego nękania (tzw. *stalkingu*) i kradzieży tożsamości (art. 190a § 1 i 2 k.k.), znęcania się (art. 207 § 1, 1a i 2 k.k.) oraz znęcania się nad podwładnym (art. 352 § 1 i 2 k.k.). Mają one charakter akcesoryjny, ponieważ ich byt jest uzależniony od uprzedniego zaistnienia okoliczności przewidzianych w innym typie czynu zabronionego. W rozważanych przypadkach targnięcie się na własne życie ma charakter następczy, warunkowany popełnieniem na szkodę ofiary przestępstwa w typie podstawowym, względnie innego przestępstwa w typie kwalifikowanym.

W przypadku art. 190a § 1 k.k. mamy do czynienia z przestępstwem o wieloczynowo określonych niezwykle ocennych znamionach. Polegają one na „uporczywym nękanii”, które mają „wzbudzać uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia lub istotnie naruszać prywatność”²⁰. Na tle tej konstrukcji w doktrynie zarysował się spór. Marek Mozgawa przyjmuje, że zdecydowanie zbędne jest dodanie znamienia „uporczywie”. Autor uznaje, że skoro już z samego znaczenia słowa „nękać” wynika, że ma to być wiele zachowań, to niepotrzebne jest implikowanie dodatkowych wymagań ustawowych, które będą tylko utrudniały stosowanie tego przepisu w praktyce. Jeśli „nękać” oznacza „bezustannie niepokoić” czy „ustawicznie dręczyć” (czyli czynić to wielokrotnie), to zbędne jest tworzenie wymagania, aby było to niepokojenie „uporczywie wielokrotnie”²¹. Pogląd ten nie zyskał szerszej aprobaty w doktrynie, której przedstawiciele z reguły opowiadają się za trafnością określenia „uporczywe nękanie”²². Problem ten nie występuje na gruncie art. 190a § 2 k.k., w którym zachowanie sprawcy nie musi być wielokrotne²³.

¹⁹ R. Kokot, *Z problematyki...*, cz. 2, s. 35.

²⁰ Zob. K. Lipiński, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, s. 552-553; A. Michalska-Warias, K. Nazar-Gutowska, *Prawnokarne aspekty nękania w polskim prawie karnym*, „Studia Iuridica Lublinensia” 2010/4, s. 61 i n.; postanowienie SN z 12.12.2013 r., III KK 417/13, LEX nr 1415121; wyrok SA we Wrocławiu z 19.02.2014 r., II AKA 18/14, LEX nr 1439334.

²¹ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022, komentarz do art. 190a k.k.; M. Mozgawa, *Kilka uwag na temat znamienia „uporczywego nękania” na gruncie art. 190a k.k.*, „Ius Novum” 2020/2, s. 92.

²² Zob. K. Lipiński, [w:] *Kodeks...*, red. J. Giezek, s. 554; A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, s. 592; R. Krajewski, *Przestępstwo nękania innej osoby lub podszywania się pod inną osobę*, „Przegląd Sądowy” 2012/5, s. 25.

²³ A. Zoll, [w:] *Kodeks...*, t. 2, cz. 1, *Komentarz...*, s. 593.

Regulacja zawarta w ww. przepisie wzbudza jednak kontrowersje, w szczególności w odniesieniu do charakteru tego przestępstwa i jego umiejscowienia w strukturze Kodeksu karnego. Analizując zawartość art. 190a k.k., można dojść do wniosku, że ustawodawca ukształtował przestępstwo tzw. kradzieży tożsamości jako specyficzną odmianę *stalkingu*²⁴. W rzeczywistości charakter typu czynu zabronionego z art. 190a § 2 k.k. jest zdecydowanie samodzielny i często ma niewiele wspólnego z typowym *stalkingiem*. Wątpliwości wywołuje również ulokowanie przepisu art. 190a § 2 k.k. w rozdziale XXIII „Przestępstwa przeciwko wolności”. Rozwiązanie to spotkało się z krytyczną reakcją doktryny, jako nieadekwatne do specyfiki kradzieży tożsamości, i zaowocowało postulatami *de lege ferenda* ulokowania tego typu czynu zabronionego w innym rozdziale k.k., np. XXVII „Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej”²⁵, XXXIII „Przestępstwa przeciwko ochronie informacji”²⁶ czy XXXIV „Przestępstwa przeciwko wiarygodności dokumentów”²⁷.

Ściganie sprawców czynów z art. 190a § 1 i 2 k.k. jest uzależnione od woli osoby pokrzywdzonej, ponieważ mają one charakter wnioskowy (art. 190a § 4 k.k.). Tryb ten może mieć znaczenie w przypadku targnięcia się na własne życie osoby pokrzywdzonej takim przestępstwem. W przypadku braku zainteresowania pokrzywdzonego złożeniem wniosku o ściganie, co może wynikać np. ze strachu przed sprawcą, możliwość wszczęcia postępowania przygotowawczego wyłania się dopiero, gdy zajdzie podejrzenie, że podjęta próba samobójcza miała bezpośredni związek ze *stalkingiem* czy kradzieżą tożsamości, a ściślej: jest jego następstwem. W przypadku śmierci pokrzywdzonego istotnie zawężają się możliwości dowodowe, co w konsekwencji każe postawić pytanie, czy tryb wnioskowy w ww. zakresie, przy jednocześnie odmiennym trybie ścigania typu kwalifikowanego, jest rozwiązaniem optymalnym i należycie gwarancyjnym. Marek Mozgawa uznaje, że wskazane zróżnicowanie trybów ścigania jest zasadne, co wywodzi z tego, że dobro zagrożone w typie kwalifikowanym ma zdecydowanie większą wartość niż w przypadku dóbr chronionych przepisami art. 190a § 1 i 2 k.k. Stanowi to również wyraz konsekwencji ustawodawcy, bowiem inne typy przestępstw, w przypadku których dochodzi do targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, również są ścigane z urzędu (art. 207 § 3, art. 352 § 3 k.k.)²⁸.

W przeszłości problematyczna była kwestia sankcji karnej przewidzianej za czyn z art. 190a § 3 k.k. W pierwotnej wersji w art. 190a § 3 k.k. ustawodawca określił sankcję w postaci kary pozbawienia wolności od roku do lat 10. Było to rozwiązanie niespójne z innymi sankcjami za przestępstwa znamienne następstwem w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie. Zarówno w przypadku art. 207 § 3 k.k., jak i art. 352 § 3 k.k. sankcja była bowiem jednolita i wynosiła od 2 do

²⁴ Krytycznie na ten temat: K. Sowirka, *Przestępstwo „kradzieży tożsamości” w polskim prawie karnym*, „Ius Novum” 2013/1, s. 76–78.

²⁵ Zob. A. Lach, *Kradzież tożsamości*, „Prokuratura i Prawo” 2012/3, s. 32.

²⁶ Zob. P. Palichleb, *Zmiany art. 190a k.k.*, „Ius Novum” 2021/4, s. 55.

²⁷ Zob. K. Sowirka, *Przestępstwo...*, s. 78.

²⁸ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 190a k.k. Podobnie: A. Lach, *Kradzież...*, s. 37; R. Krajewski, *Przestępstwo nękania...*, s. 31–32; P. Palichleb, *Zmiany...*, s. 60.

12 lat pozbawienia wolności. Wskazana niespójność systemowa spotkała się z krytyką w doktrynie²⁹. Ustawodawca dostrzegł ten błąd i nowelizacją z 31.03.2020 r. określił, że sprawca czynu z art. 190a § 3 k.k. podlega karze od lat 2 do 12³⁰. Stan spójności podtrzymano w nowelizacji z 7.07.2022 r., w której zmieniono m.in. art. 190a § 3, art. 207 § 3 i art. 352 § 3 k.k., podwyższając górną granicę sankcji do 15 lat pozbawienia wolności³¹.

Bardzo znaczące podobieństwo do regulacji z art. 207 k.k. zawarto w art. 352 k.k. Określone w nim ramy kryminalizacji zostały, ze względu na umiejscowienie tego artykułu w części wojskowej Kodeksu karnego, znacząco zawężone. W tym przypadku mamy do czynienia z przestępstwami o charakterze indywidualnym, których sprawcą może być tylko żołnierz³². Krąg pokrzywdzonych ograniczono do osób, które pozostają w specyficznej relacji służbowej w stosunku do sprawcy, a mianowicie są jego podwładnymi. Wiąże się to z kryminalizacją przejawów tzw. fali w wojsku³³. Przepisy art. 352 k.k. nie przewidują odwrotnej sytuacji służbowej, tj. znęcania podwładnego nad przełożonym³⁴. Typ kwalifikowany z art. 352 § 3 k.k. stanowi *lex specialis* wobec typu z art. 207 § 3 k.k. W strukturze art. 352 k.k. nie ma natomiast odpowiednika przepisu art. 207 § 1a k.k., co może zostać uznane za uzasadnione, jeśli uwzględni się specyfikę służby wojskowej i wymagań zdrowotnych, które w tym zakresie obowiązują.

4. Targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie jako skutek albo następstwo czynu zabronionego

Cechą wspólną analizowanych przestępstw jest to, że zawierają one tożsame znamię, czyli „targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie”³⁵. Radosław Krajewski przyjmuje, że o próbie samobójczej może być mowa wówczas, gdy osoba ją podejmująca pragnęła śmierci lub liczyła się z jej nastąpieniem w konsekwencji zastosowanych środków mających ją do niej doprowadzić. Gdyby osoba taka zastosowała metody

²⁹ Zob. M. Mozgawa, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 190a k.k.; M. Mozgawa, *Kilka uwag na temat przestępstwa nękania (art. 190a k.k.)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012, s. 1255.

³⁰ Artykuł 13 pkt 2 ustawy z 31.03.2020 r. o zmianie ustawy o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2020 r. poz. 568 ze zm.).

³¹ Artykuł 1 pkt 73, 81 i 116 ustawy z 7.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2022 r. poz. 2600 ze zm.). Pierwotnie przepisy te miały wejść w życie 14.03.2023 r., jednak na skutek zmiany wprowadzonej przez art. 5 ustawy z 26.01.2023 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2023 r. poz. 403) termin ten został przesunięty na 1.10.2023 r.

³² Zob. art. 115 § 17 i art. 317 k.k.

³³ Szerzej na ten temat: D. Wąsik, *Przestępstwo znęcania się nad podwładnym w warunkach pełnienia służby wojskowej (art. 352 k.k.)*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2021/3, s. 6–10.

³⁴ Zob. jednak art. 353 k.k.

³⁵ Szerzej na temat znaczenia sformułowania „targnięcie się na własne życie” na gruncie art. 151 i art. 207 § 3 k.k.: K. Burdziak, *Samobójstwo w prawie polskim*, Warszawa 2019, s. 50 i n.

lub środki niemogące jej doprowadzić do śmierci (np. chcąc popełnić samobójstwo, zażyła proszek do pieczenia, bo była przekonana, że to silna trucizna, gdyż jako taką sprzedał jej go nieuczciwy sprzedawca internetowy), to i tak jej zachowanie należałoby kwalifikować jako próbę samobójczą³⁶. Wskazane znamię ma charakter następczy, czyli stanowi określoną konsekwencję faktyczną wcześniejszej relacji między osobą pokrzywdzoną a sprawcą. W przypadku przestępstw stanowiących typy kwalifikowane przyczyna targnięcia się na własne życie ma swoje źródło w czynie pierwotnie popełnionym na szkodę suicydenta. Tutaj związek między uprzednim zachowaniem przestępczym a decyzją pokrzywdzonego jest silniejszy, ponieważ zachowanie to stanowi specyficzny *conditio sine qua non*, bez którego nie aktualizuje się w ogóle odpowiedzialność karna za odpowiedni typ kwalifikowany.

Bezsporne jest, że w odniesieniu do czynów z art. 190a § 3, art. 207 § 3 i art. 352 § 3 k.k. między zachowaniem sprawcy a decyzją ofiary, która decyduje się popełnić samobójstwo, musi zachodzić określony związek przyczynowy i normatywny wyrażający się w tym, że występujące w tych przepisach dynamiczne znamię kwalifikujące, czyli targnięcie się na własne życie, jest następstwem pierwotnego przestępstwa sprawcy³⁷. Powoduje to, że zakres odpowiedzialności karnej winien być tutaj rekonstruowany na podstawie regulacji zawartej w art. 9 § 3 k.k.³⁸ Zgodnie z nią sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć. Chodzi tu zatem, jak wskazuje M. Budyn-Kulik, jedynie o czyny umyślne-nieumyślne i nieumyślno-nieumyślne³⁹. Precyzując kwestię strony podmiotowej, z którą mamy do czynienia w przypadku czynów z art. 190a § 3, art. 207 § 3 i art. 352 § 3 k.k., stwierdzić należy, że w grę wchodzić będzie jedynie wariant umyślno-nieumyślny.

Konstrukcja winy kombinowanej (*culpa dolo exorta*), o której mowa wyżej, zakłada, że wyższa karalność jest uzależniona od wystąpienia elementu dynamicznego – dalszego skutku, określonej zmiany w świecie zewnętrznym, wynikłej po realizacji znamion typu podstawowego, pozostającej w związku przyczynowym z czynem wyjściowym sprawcy⁴⁰. Jerzy Lachowski wskazuje, że następstwo ma wynikać z czynu opisanego jako przepis wskazujący typ podstawowy, co trzeba rozumieć jako dokonanie typu wyjściowego. Dalej autor trafnie stwierdza, że między następstwem a zachowaniem sprawcy należy ustalić związek przyczynowy, który jest rozumiany tak samo jak przy każdym przestępstwie materialnym. Od strony podmiotowej przypisywalność następstwa zależy od tego, czy sprawca je przewidywał, czy też

³⁶ R. Krajewski, *Targnięcie się na życie jako skutek przestępstwa znęcania*, „Prokuratura i Prawo” 2017/4, s. 8. Por. postanowienie SN z 5.03.2014 r., IV KK 316/13, OSNKW 2014/11, poz. 82.

³⁷ Zob. K. Lipiński, [w:] *Kodeks...*, s. 558.

³⁸ Szerzej na ten temat: R. Rabiega, *Kilka refleksji na temat tzw. mieszanej strony podmiotowej w polskim prawie karnym*, „Ius Novum” 2013/3, s. 39 i n.; J. Brzezińska, *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2020, s. 368 i n.

³⁹ M. Budyn-Kulik, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 9 k.k.

⁴⁰ Zob. M. Kulik, A. Wąsek, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016, s. 64–65.

mógł przewidzieć. Sformułowania te należy rozumieć identycznie jak na gruncie art. 9 § 2 k.k.⁴¹

W procesie stosowania przepisu art. 207 § 3 k.k. nie ma każdorazowej potrzeby poszukiwania dowodu, że targnięcie się pokrzywdzonego na własne życie było następstwem typu kwalifikowanego z art. 207 § 2 k.k., czyli było poprzedzone stosowaniem wobec ofiary szczególnego okrucieństwa. Następstwo w postaci próby samobójczej nie musi bowiem wykraczać poza typowe zachowania mieszczące się w granicach pojęciowych znęcania się fizycznego lub psychicznego. Jest jednak oczywiste, że próba samobójcza podjęta w następstwie szczególnego okrucieństwa niesie ze sobą o wiele większy ładunek społecznej szkodliwości, co finalnie winno znaleźć odzwierciedlenie w wymiarze kary.

Na gruncie art. 151 k.k., gdy namowa lub udzielenie pomocy nie doprowadzą pokrzywdzonego do próby samobójczej (np. rozmyślił się, ktoś inny odwiódł go od tego działania, nie przekonały go namowy sprawcy), możliwe jest przejście formy stadialnej usiłowania z art. 13 k.k. W przypadku innych przestępstw znamienych targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie sytuacja przedstawia się inaczej. Gdy przestępcze zachowanie sprawcy czynu z art. 190a § 1 lub 2, art. 207 § 1–2 k.k. czy wreszcie z art. 352 § 1 lub 2 k.k. nie prowadzi finalnie do następstwa w postaci próby samobójczej pokrzywdzonego, wówczas wykluczona jest możliwość zaostrożonej odpowiedzialności karnej, ponieważ brakuje dynamicznego znamienia kwalifikującego. Należy też dostrzec, że zamach samobójczy, jako następstwo określonego czynu zabronionego, jest zawsze związane z warunkami osobniczymi pokrzywdzonego, jego kondycją i konstrukcją psychiczną, zdrowotną itp.⁴² Z tego względu trafnie przyjmuje R. Krajewski, że w przypadku doprowadzenia pokrzywdzonego do targnięcia się na własne życie dla oceny, czy znęcanie to mogło mieć wpływ na taką decyzję, znacznie powinny mieć takie elementy jak intensywność tego znęcania, czas jego trwania, poszczególne czyny na niego się składające, a także zależność pokrzywdzonego od sprawcy, szerszy kontekst relacji rodzinnych lub innych, w których pokrzywdzony pozostawał, osobowość pokrzywdzonego, jego wiek i inne indywidualne cechy⁴³. Zindywidualizowana sytuacja pokrzywdzonego może zatem spowodować, że w niektórych przypadkach nie dojdzie do próby samobójczej. Wówczas sprawca będzie podlegał karze wyłącznie na podstawie typu podstawowego (art. 190a § 1 i 2, art. 207 § 1 k.k.) albo łagodniejszego typu kwalifikowanego (art. 207 § 1a, art. 207 § 2, art. 352 § 2 k.k.). Zamach samobójczy, jako następstwo, nie musi być wyłączną przyczyną znęcania czy *stalkingu*, ponieważ byłby to przejaw zbyt restryktywnego podejścia przy ustaleniu związku przyczynowego. W procesie wykazywania go należy natomiast dowieść, że bez aktów znęcania lub *stalkingu* nie doszłoby w ogóle do zamachu samobójczego.

⁴¹ J. Lachowski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzošek, Warszawa 2020, s. 89.

⁴² Szerzej na temat profilowania psychologicznego ewentualnego samobójcy: I. Wysiecka, *Zabójstwo, samobójstwo, wypadek – próba syntezy odrębności o najsilniejszych wartościach dowodowych*, „Prokuratura i Prawo” 2019/3, s. 98–101.

⁴³ R. Krajewski, *Targnięcie...*, s. 11.

5. Problem spójności katalogu czynów znamienych targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie

Penalizacja targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie została ograniczona w Kodeksie karnym do enumeratywnie określonych przypadków. Z pewnością nie wyczerpuje on wszystkich, abstrakcyjnie określonych zachowań przestępczych, których konsekwencją (następstwem) jest próba samobójcza osoby pokrzywdzonej. Można podejrzewać, że ustawodawca skoncentrował się na przypadkach najbardziej typowych, w których nasilenie oddziaływania fizycznego czy psychicznego na ofiarę stwarza potencjalnie najwyższe ryzyko zachowań autodestrukcyjnych.

Z perspektywy historycznej ostatnim przepisem, w którym wprowadzono znamie kwalifikujące w postaci targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie, jest art. 190a § 3 k.k. Radosław Krajewski uważa tę regulację za potrzebną, gdyż mogą zdarzać się przypadki, gdy nękanie lub podszywanie się pod inną osobę doprowadzi tę osobę do zachowań autodestrukcyjnych⁴⁴. Częściowo krytycznie w tym względzie wypowiada się Arkadiusz Lach, którego zdaniem rozszerzenie typu kwalifikowanego z art. 190a § 3 k.k. również na przestępstwo kradzieży tożsamości należy oceniać sceptycznie. Autor podkreśla, że przestępstwo to może wywoływać dotkliwe skutki w sferze dóbr osobistych czy majątkowych, jednak nie wydaje się, aby liczba potencjalnych najgroźniejszych przypadków i poziom ich dotkliwości uzasadniały wprowadzenie typu kwalifikowanego, zwłaszcza że sprawca może działać w celu wyrządzenia szkody majątkowej. Równie dobrze można byłoby wprowadzić identyczny typ kwalifikowany, np. kradzieży czy oszustwa, dla sytuacji, kiedy pokrzywdzony, który utracił cenną dla niego rzecz albo poważną sumę pieniędzy, podejmuje próbę samobójczą. Ewentualna surowsza karalność mogłaby być uzasadniona tylko w przypadku działania przez sprawcę w celu wyrządzenia szkody osobistej. Można przypuszczać, że postawienie zarzutu z art. 190a § 3 w zw. z art. 190a § 2 k.k. będzie miało miejsce bardzo rzadko, co wiąże się także z trudnością wykazania, że sprawca kradzieży tożsamości przewidywał następstwo swojego czynu lub mógł je przewidzieć (art. 9 § 3 k.k.)⁴⁵.

Poza wymienionymi wyżej sytuacjami targnięcie się przez pokrzywdzonego na własne życie, jako następstwo czynu zabronionego popełnionego na jego szkodę, nie podlega odrębnej zaostrzonej kwalifikacji prawnej. Z perspektywy systemowej niespójność regulacji widoczna jest szczególnie na gruncie czynów z art. 246 i 247 k.k., które kryminalizują inne postacie znęcania się. W przypadku art. 247 k.k., penalizującego fizyczne lub psychiczne znęcanie się nad osobą prawnie pozbawioną wolności, ustawodawca, co prawda, wyodrębnia typ kwalifikowany znamieny działaniem ze szczególnym okrucieństwem, ale nie dostrzega w ogóle potrzeby odrębnej kryminalizacji następstwa w postaci próby samobójczej pokrzywdzonego. Z kolei w przypadku art. 246 k.k. kryminalizacja ma charakter monotypowy, tj. bez

⁴⁴ R. Krajewski, *Przestępstwo nękania...*, s. 28.

⁴⁵ A. Lach, *Kradzież...*, s. 38.

wyodrębnienia typów kwalifikowanych, i obejmuje wyłącznie odpowiedzialność za przestępstwo polegające na znęcaniu się fizycznym lub psychicznym nad inną osobą przez funkcjonariusza publicznego lub osobę działającą na jego polecenie. Zdaniem M. Mozgawy, jeżeli następstwem znęcania nad osobą prawnie pozbawioną wolności będzie targnięcie się pokrzywdzonego na swoje życie, wówczas zasadne będzie zastosowanie kumulatywnej kwalifikacji (art. 207 § 3 w zb. z art. 247 § 1 i 2 w zw. z art. 11 § 2 k.k.). Tylko taka kwalifikacja może – według M. Mozgawy – w pełni odzwierciedlić zawartość kryminalną czynu⁴⁶. W podobny sposób wypowiadają się Jan Jodłowski i Maria Szewczyk, którzy spostrzegają, że nie istnieje przepis o charakterze *lex specialis* względem art. 207 § 3 k.k. odnoszący się do kwalifikacji zachowania polegającego na doprowadzeniu do targnięcia się przez pokrzywdzonego na własne życie w wyniku znęcania się nad osobą pozbawioną wolności. Mając zaś na uwadze to, że zakres desygnatów przepisu *lex generali* dopełnia zakres desygnatów typów *lex specialis* w ten sposób, iż typ określony jako *lex generali* sankcjonuje wszystkie naruszenia normy sankcjonowanej, których nie obejmują swoim zakresem typy *lex specialis*, uznać należy, iż otwarta będzie możliwość pociągnięcia sprawcy w takim przypadku do odpowiedzialności z art. 207 § 3 k.k. W celu oddania całej zawartości kryminalnej czynu w kwalifikacji (art. 11 § 2 k.k.) powinno znaleźć się również powołanie art. 247 § 1 k.k.⁴⁷ Trudno jest jednak bezkrytycznie *in extenso* zaakceptować powyższe poglądy, ponieważ art. 207 § 3 k.k. odnosi się, jako typ kwalifikowany, wyłącznie do postaci znęcania określonych w § 1 i 2 tego artykułu. Przepisy te chronią również inne rodzajowo dobra prawne. Z tego powodu dopuszczalne wydaje się objęcie kumulatywną kwalifikacją prawną z art. 11 § 2 k.k. przepisów art. 247 § 1 i art. 207 § 3 k.k. tylko wtedy, gdy zostanie ustalone, że pomiędzy sprawcą znęcania się a osobą prawnie pozbawioną wolności zachodzi stosunek prawny lub faktyczny opisany w art. 207 § 1 lub 2 k.k. W innym przypadku objęcie kumulatywną kwalifikacją prawną czynu z art. 247 § 1 i art. 207 § 3 k.k. stanowiłoby przykład nieuprawnionej wykładni rozszerzającej na niekorzyść sprawcy. Analogiczne uwagi dotyczą relacji między przepisami art. 246 i art. 207 § 3 k.k.

Poza przypadkami enumeratywnie kryminalizowanymi w Kodeksie karnym rozważane następstwo może faktycznie zaistnieć również w odniesieniu do innych czynów, które szczególnie głęboko ingerują w poczucie bezpieczeństwa, godności czy zdrowia, w tym fizycznego i psychicznego, osoby pokrzywdzonej (np. z art. 197, art. 156, art. 191a k.k.)⁴⁸. Wydaje się jednak, że zbyt ofensywne rozszerzanie kryminalizacji o kolejne przypadki czynów, w których doszło do określonego przyczynienia się do samobójstwa, spotkałoby się z zarzutem o zbyt daleko posuniętą ingerencję prawa karnego w skomplikowane stosunki międzyludzkie⁴⁹. Mogłoby nadto prowadzić do

⁴⁶ M. Mozgawa, [w:] *Kodeks...*, komentarz do art. 207 k.k.

⁴⁷ J. Jodłowski, M. Szewczyk, [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, Komentarz do art. 117–211a, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017, s. 880–881.

⁴⁸ Por. K. Daszkiewicz, *Przestępstwa...*, s. 257–258; R. Krajewski, *Przestępstwo utrwalania i rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej*, „Prokuratura i Prawo” 2012/5, s. 39.

⁴⁹ Por. A. Wąsek, *Prawnokarna...*, s. 93.

formułowania zarzutu o nadmierną kazuistykę stwarzającą prawdopodobieństwo błędu i pominięcia niezbędnych przypadków⁵⁰.

6. Wnioski

Aktualny kształt regulacji prawno-karnych znamiennej targnięciem się pokrzywdzonego na własne życie nie budzi powszechnej aprobaty w doktrynie. Dotyczy to zarówno zakresu przedmiotowego tych regulacji, jak i ich treści. Krytyczne uwagi w zakresie tej pierwszej kwestii są związane z selektywnym i niespójnym systemowo uregulowaniem w Kodeksie karnym, które ograniczono do przepisów, tj. art. 190a § 3, art. 207 § 3 i art. 352 § 3 k.k. W przypadkach, w których ustawodawca nie przewidział kryminalizacji zamachu samobójczego jako następstwa innego czynu zabronionego, akt osoby pokrzywdzonej znajduje się niejako poza zainteresowaniem prawa karnego. Krytyczne uwagi w zakresie drugiego przypadku dotyczą szczególnie art. 151 k.k., co do którego już od wielu lat toczy się w doktrynie dyskusja o potrzebie przemodelowania jego zawartości normatywnej. W ostatnim czasie coraz częściej zwraca się uwagę na konieczność interwencji ustawodawcy ze względu na wpływ internetu na podejmowane działania autodestrukcyjne.

Reasumując, rozważania w zakresie normatywnego ujęcia w Kodeksie karnym zamachu samobójczego osoby pokrzywdzonej pozwalają sformułować szereg zastrzeżeń zarówno w zakresie kwestii spójności regulacji, jak i innych, rzutujących na odpowiedzialność karną. Z pewnością zaprezentowane uwagi oraz rozbieżności poglądów przedstawicieli doktryny nie stanowią wszystkich związanych z regulacjami prawno-karnymi dotyczącymi problematyki targnięcia się pokrzywdzonego na własne życie. Niezależnie od tego doniosłość i waga wskazanych wadliwości powinny już stanowić dostateczną podstawę do wnikliwego wsłuchania się polskiego ustawodawcy w głosy przedstawicieli piśmiennictwa i doktryny oraz podjęcia odpowiednich kroków legislacyjnych.

Bibliografia

1. Brzezińska J., *Struktura zmodyfikowanych typów przestępstw. Analiza teoretyczna*, Warszawa 2020.
2. Budyn-Kulik M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022.
3. Burdziak K., *Propozycja nowelizacji art. 151 Kodeksu karnego*, Prawo w Działaniu 2019, t. 39, <https://doi.org/10.32041/pwd.3910>.
4. Burdziak K., *Samobójstwo w prawie polskim*, Warszawa 2019.
5. Daszkiewicz K., *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu. Rozdział XIX Kodeksu karnego. Komentarz*, Warszawa 2000.

⁵⁰ Por. R. Krajewski, *Prawnokarna...*, s. 23.

6. Gawliński A., Zero D., *Namowa lub pomoc w samobójstwie – aspekty prawne, porównawcze i kryminalistyczne*, *Studia Prawnoustrojowe* 2021, nr 52, <https://doi.org/10.31648/sp.6641>.
7. Giezek J., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
8. Góralski P., *Pomoc i namowa do samobójstwa (art. 151 k.k.) w poglądach doktryny i danych statystycznych*, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 2003, t. 13.
9. Grudecki M., *Wybrane prawne aspekty prób samobójczych, nakłaniania do samobójstwa oraz pomocy w samobójstwie*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2019, nr 2.
10. Jodłowski J., Szewczyk M., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna, t. 2, cz. 1, Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.
11. Kokot R., *Z problematyki karalnego doprowadzenia do samobójstwa – uwagi na tle ustawowych znamion art. 151 k.k., cz. 2*, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego* 2015, t. 36.
12. Konarska-Wrzosek V., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.
13. Konieczniak P., *W sprawie eutanatycznej pomocy do samobójstwa (na marginesie sporu J. Warylewski – K. Poklewski-Kozieł)*, *Państwo i Prawo* 1999, nr 5.
14. Kosonoga-Zygmunt J., *Namowa i udzielenie pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, *Prokuratura i Prawo* 2015, nr 11.
15. Krajewski R., *Prawnokarna ochrona człowieka przed targnięciem się na własne życie*, *Palestra* 2018, nr 4.
16. Krajewski R., *Przestępstwo nękania innej osoby lub podszywania się pod inną osobę*, *Przegląd Sądowy* 2012, nr 5.
17. Krajewski R., *Przestępstwo utrwalania i rozpowszechniania wizerunku nagiej osoby lub osoby w trakcie czynności seksualnej*, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 5.
18. Krajewski R., *Targnięcie się na życie jako skutek przestępstwa znęcania*, *Prokuratura i Prawo* 2017, nr 4.
19. Kulik M., Wąsek A., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. M. Filar, Warszawa 2016.
20. Lach A., *Kradzież tożsamości*, *Prokuratura i Prawo* 2012, nr 3.
21. Lachowski J., [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. V. Konarska-Wrzosek, Warszawa 2020.
22. Lebedowicz A., *Samobójstwo w ujęciu wielopłaszczyznowym*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2013, nr 3.
23. Lipiński K., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, red. J. Giezek, Warszawa 2021.
24. Malczewski J., *Problemy z prawną kwalifikacją lekarskiej pomocy do samobójstwa (art. 151 k.k.)*, *Prokuratura i Prawo* 2008, nr 1.
25. Marek A., *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2010.
26. Michalska-Warias A., Nazar-Gutowska K., *Prawne aspekty nękania w polskim prawie karnym*, *Studia Iuridica Lublinensia* 2010, nr 4.
27. Mozgawa M., [w:] *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, red. M. Mozgawa, LEX/el. 2022.

28. Mozgawa M., *Kilka uwag na temat przestępstwa nękania (art. 190a k.k.)*, [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Warszawa 2012.
29. Mozgawa M., *Kilka uwag na temat znamienia „uporczywego nękania” na gruncie art. 190a k.k.*, *Ius Novum* 2020, nr 2.
30. Palichleb P., *Zmiany art. 190a k.k.*, *Ius Novum* 2021, nr 4.
31. Rabiega R., *Kilka refleksji na temat tzw. mieszanej strony podmiotowej w polskim prawie karnym*, *Ius Novum* 2013, nr 3.
32. Sowirka K., *Przestępstwo „kradzieży tożsamości” w polskim prawie karnym*, *Ius Novum* 2013, nr 1.
33. Wąsek A., *Prawnokarna problematyka samobójstwa*, Warszawa 1982.
34. Wąsik D., *Przestępstwo znęcania się nad podwładnym w warunkach pełnienia służby wojskowej (art. 352 k.k.)*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2021, nr 3.
35. Wysiecka I., *Zabójstwo, samobójstwo, wypadek – próba syntezy odrębności o najsilniejszych wartościach dowodowych*, *Prokuratura i Prawo* 2019, nr 3.
36. Zoll A., [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, t. 2, cz. 1, *Komentarz do art. 117–211a*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2017.